

Жадид

2024-yil 27-sentyabr  
№ 40(40)  
www.jadid-media.uz

# Jadid

Tilda, fikrda, ishda birlik!  
adabiy, ilmiy-ma'rifiy va ijtimoiy haftalik gazeta

ДОЛЗАРБ МАВЗУ



## МАДАНИЙ МЕРОС – ТУРИЗМ КЎЗГУСИДА

Туркий дунё муштарак тарихий илдизлар, тил анъаналари ва маданий қадриятлари билан бөглөнган кўплаб давлат ва халқтарни бирлаштирган ноёб геосиёсий минтақадир. Бу минтақага кирган мамлакатлар миллий ўзига хослиги ва тарихий ўз тақдирини белгилашда мухим роль йўнайдиган бой маданий меростга эта. Туркий дунёниг глобал аҳамияти унинг Европа ва

Осиёни боғловчи геосиёсий мавқеи, шунингдек, Марказий Осиё, Кавказ ва Шарқий Европада барқарорлик ва ҳамкорликни таъминлашдаги роли туфайли ортиб бормоқда.

Иктисадий тараққиёт ва халқаро дипломатиянинг мухим воситаси бўлган туризм туркий дунё мамлакатлари тобора мухим рол ўйнамоқда. Глобаллашув ва маданий-тарихий йўналишларга қизиқиш давлатлар ўзининг ноёб маданий

мероси асосида туризм соҳасини ривоҷлантириша интилоқда. Бу нафақат иктисадийнинг рагбатлантириш, янги иш ўринлари яратиш ва сармоя жалб этиш, балки ҳалқлар ўртасидаги маданий алоқаларни мустаҳкамлаш имконини ҳам вужудга келтирмоқда. Туризм соҳасидаги ўзаро ҳамкорлик ҳалқаро маданийтапаро алмашинувни ривоҷлантиришнинг мухим омилига айланмоқда.

Маданий меросни сақлаш ва

тарғиб қилиш мухим жиҳатдир. Чунки туризм оқимларидан тарихий обидалар ва анъаналарни тарғиб қилиш, шунингдек, маданий хилма-хиллники сақлаш учун фойдаланиш мумкин. Шу нуқтаи назардан, туризм туркий давлатлар ўртасидаги алоқаларни мустаҳкамлашга ёрдам берувчи маданий дипломатиянинг самарали воситасига айланниши мумкин.

(Давоми 2-саҳифада). >

## 1 ОКТЯБР – УСТОЗ ВА МУРАББИЙЛАР КУНИ



Инсон зоти қайси замон ва маконда яшамасин, қайси касбни танламасин, ҳар вақт устозга мухтоҳ бўлади. Ҳақиқий устознинг мақом-мартабаси бағоят юксак, унда ибрата лойиқ фазилатлар мұжассам бўлмоғи даркор. Инсоннинг покиза қалбини бунёд қилиш билан машгул бўладиган фидий муаллимнинг эхтиром кўрсантиш хусусида ҳазрат Навоий айтадики:

Ҳақ ўйлида ким сенга бир ҳарф ўқитмиш ранж ила,  
Айламак бўлмас адо, онинг ҳақин юз ганж ила.

## ШАРАФЛИ МАКОМ

Устозлик мақом-мартабаси ана шундай юксак ва улуғвор. Зеро, устозининг кўнглини оғритган шогирд ўスマйди, ҳаётда ўз ўрнини топиши қўйин кечади. Бирор соат дарс берган муаллимнинг норизо бўлиб, қош чимириши шогирд учун кимматга тушиши аник.

“Муаллим” сўзи негизида илм ва олимлик тушунчаси мұжассамдир. Чин муаллим мустақил фикр этаси бўлади. Шунинг учун устозлик мартабаси муаллимнинг ўз илмига амал қилиши билан тугал ва гўзал бўлади. Ўқувчига, тала-бага жуда бамавзни, фойдали ҳикматларни айтиб, маърузлар ўқиётган зиёли одам, энг аввало, айтган сўзига ўзи амал қилиши лозим. Акс ҳолда мураббий сўзи шогирдларига заррача таъсир қилимайди.

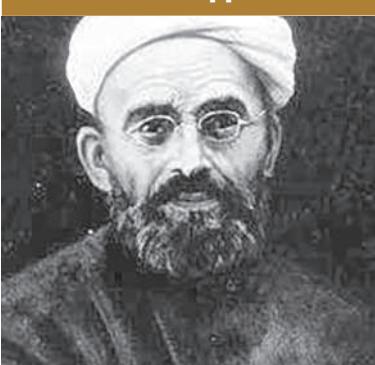
Ривоятга кўра, ўтган замонларда бир кампир набирасини етаклаб донишманд ҳузурига борибди. Болажоннинг ҳар куни кўп хурмо еб кўйётганидан шиоят қилибди: “Боламга насиҳат қилисангиз”. Улуғ хотиди билан остононисдан кирган кампирга кирк кундан кейин келишларини айтиб изига қайташибди. Кампир набираси

билан маҳзун уйига қайтиби. Орадан айтилган муддат ўтгач, яна донишманд ҳузурида пайдо бўлибди. Донишманд чол болакайга зарур насиҳатлар, танбеҳлар, маслаҳатлар берибди. Кампирнинг юзи ёришибди, хурсанд бўлибди. Аммо кетар маҳали аввалигি келганларида шу насиҳатларни нима учун дарҳол айта қолмаганинг сабабини сурабди. Шунда донишманд: “Ўзим ҳам жуда кўп хурмо ер эдим. Айтилган муддат орагидига нағсимни тийиб юрдим. Насиҳат айтиш учун манъян ҳақли бўлдидим”, деган экан. Устозлика, таълим ва тарбия беришга манъян ҳақли бўлиш ортида тўғрилик, ҳақгўйлик, ўз сўзига амал қилишдек музазам фазиллар мұжассам.

Синхроналаридаги муаллимлар ўз ташқи кўринишларига нақадар дикқат қартиши, маънавий дунёсига, ичкарисига, нутқига ҳам шу даражада эътироф бершишлари лозим. Оппон либос кийган муаллимнинг юраги қора бўлса, бу иллат унинг ўқувчилари руҳиятига кўчади.

(Давоми 3-саҳифада). >

## МИЛЛАТ ФИДОЙИЛАРИ



Асримиз бошидаги Самарқанд мухитининг тарихи қизиқарли, ижтимоий-сийсијий, маънавий-маърифий иқлими ғоятда фрайзидир. Зотан, “Туркистон маърифатчиларининг отаси” номини олган Махмудхўжа Бехбудий ҳазратлари айни шу замон ва замин фарзандидир. Унинг теграсида йигилган зиёлилар эса Туркистон ўлка-сида кудратли маърифий ҳаракатларни бошлаб берган атоқли шахслар эди.

## ТАДҚИҚ

## КИТОБГА ОТИЛГАН ЎҚ

“Ўткан кунлар” романи бунёд бўлганига бир аср тўлди. Аллома бувамизнинг бу асари хусусидаги ёқимли эътирофлар, янги давр кодирийшишуносларининг талқин ва таҳтиллари, айни дамда ҳалқ орасидаги ғаройиб хотиралар ҳамон оғиздан-оғизга ўтиб келаётган. Тарих фанлари доктори, профессор Абдулазиз Муҳаммадкаримов шундай ҳикоя килаган эди: “1956 йили Интеллигениянинг иккичи қурултойида Нуриддин Акрамович Муҳиддинов ўз маърузаларида Абдулла Қодирйни оқлаш, асарларини қайта нашр этиш ҳақида гапириганди. Мен ўша пайтда Навоий кўчасидаги китоб дўконида сотовчи бўлиб ишлардим. Ёнимга келиб: “Ўткан кунлар” китоби қачон чиқади?” деб сўровчилар кўпайиб кетди.

(Давоми 3-саҳифада). >

## АДИБДАН ҚОЛГАН ЭРТАКЛАР МАНЗИЛИ

“...Босқон, қисқичлар, болғалар, уй-рўзгор анжомларини, тигли асблобларни ўткирлаш учун ишлатиладиган ускуна-чарх, чойнак, сув сақланадиган идишлар ва шу каби рўзгор буюмлари...  
Бу экспонатларнинг ҳар бири “ўтмишдан эртак” сўзлайди...”



(5-саҳифада ўқини). >

## БУГУННИНГ ШЕЬРИ

## УСТОЗЛАРГА БАФИШЛОВ

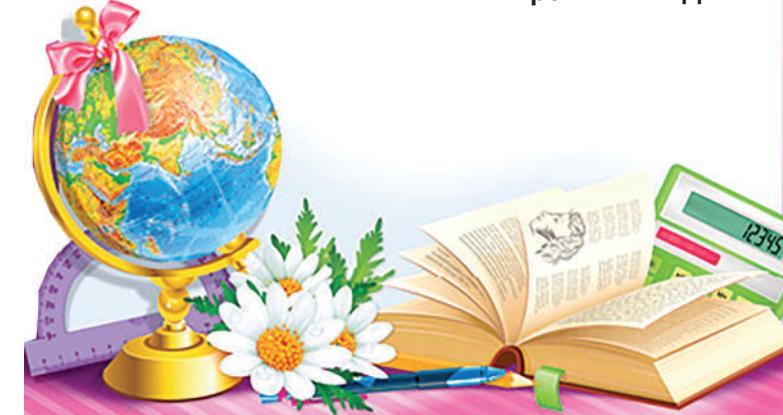
Ассалом, эй муҳтарам, эй мўътабар устозлар, Мерхингиз ота-она меҳри қадар, устозлар. Истиқлолдан кўрк олган билим кошонасида Бергайсиз келажакдан нурли хабар, устозлар. Эй азиз, эй муҳтарам, эй мўътабар устозлар.

Игнада қудуқ қазмоқ осон бўлибди қачон? Валекин шогирдларнинг камолини кўрган он Бормикан бу дунёда сиздай баҳтиёр инсон – Унубиб заҳматларни, боқасиз мағрут, шодон, Эй азиз, эй муҳтарам, эй мўътабар устозлар.

Фидойи меҳнат ила билмай тиним, чекиб жон, Бу муқаддас Ватанда сиз топдингиз шараф-шон. Сизлар бор – йўллар равон, сизлар бор – кўлда имкон, Сизлар бор – диллар равшан, ҳаётимиз нурафшон, Эй азиз, эй муҳтарам, эй мўътабар устозлар.

Муаллим демак асли, эзгуликнинг номи бу, Миннатдор шогирдларнинг ардоқли каломи бу, Маърифат истар элнинг самимий саломи бу, Барқамол авлодларнинг мангу эхтироми бу – Эй азиз, эй муҳтарам, эй мўътабар устозлар.

Икром ИСКАНДАР



## МУАЛЛИМ ШАКУРИЙ ИЗТИРОБЛАРИ

Шулардан бири машҳур жадид муаллими Абдуқодир Шакурийдир.

Абдуқодир Шакурий Самарқанднинг Рабжабин қишлоғида 1901 йили биринчи янги усулдаги мактаб очган шахс. Бу янгилик ҳам бирёкламида қараша ерли кимсалар, ҳам чор маъмурлари томонидан жуда кўп қаршиликларга учраган.

(Давоми 7-саҳифада). >





# ШАРАФЛИ МАҚОМ

Бошланиши 1-саҳифада.

Муаллим табиатини олимлик, покизалик, улугворлик, тўғрилик, адолат ва холислик каби бебаҳо фазилатлар безатади.

Халқ таъбирича, гуруч курмаксиз бўлмас. Тўғриси, бугунги иктиёмий ҳаётда, хусусан, муаллимлар орасида ўз айтиётган сўзига тескари ишлар килиб юргонлари топилади. Синфононасида жуда таъсирчан шеърлар ўқиёди, афоризматлари ёд айтиди, тавлими-тарбиядан, олижоноблиқдан маърузалар килади. Ўзи эса ҳаётда, жамоатда, оиласида айнан айтганларига амал килмайди.

Бундай вазиятда устознинг ойдин сиймоси хира тортади, сўзидан қувват кетади. Агар устоз алдамга бўлса, келажакда шу синфонада ёлғончилек билан кун кўрадиган муттаҳамлар гурухи етишиб чиқади. Бундай надоматлар маразини даволаш учун асрлар камлек килади.

Жамиятда муаллимнинг ўрни бағоят катта. Чунки ўш бола оиласидан ҳам кўра мактабда олган тарбиясини ўз ҳаётига

“

Барчамизга офтоб каби  
равшан ва аёндурки:  
мактаблар тараққийнинг  
бошлангичи, маданият ва  
саодатнинг дурдонасидур...

”

татбик этади. Инсоннинг руҳан емирилиши, паллабинлиги, маънавий булғаниши устоз кўрмаганлик оқибатида юзага келади. Бирор касб-корида, ҳунарида устози йўригига юрмаган одамнинг йўл бошловчиси шайтон бўлар экан. Шайтоний васваса – ёмон. Қора булат күёш нурларини тўсганидек, хурофот ва бидъат хақиқат ёѓдусини хиралаштиради. Ойдин тушунчалар ранги қораяди. Тиник фикрлар лой-қаланди. Синик коса чегалаб бутланса

# КИТОБГА ОТИЛГАН ЎК

Бошланиши 1-саҳифада.

Бир куни, чамаси, ўттиз ёшлардан ошган, адабиётга ишқизбоз бир йигит: “Менда “Ўткан кунлар”нинг 1926 йилда чиқсан нашри бор”, деб қолди. Мен қизиқиб ўша китобни бераб туршини сўрадим. Ўрнига Чўлпоннинг лотин алифбосида чиқсан “Кечা ва кундуз” романини олиб келиб беришимни айтидим. У рози бўлиб эртасига “Ўткан кунлар”ни олиб келди. Уч бўлмидан иборат китобни олиб варакатлаб чиқдим. Китоб варакларининг бетлари доф бўлиб кетганига ҳайрон бўлиб, сабабини онамдан сўраганман. Онам: “Булар китобни ўқиган одамларнинг Отабек ва Кумушга қайрарб тўккун кўз ёшларининг доғи”, деб тушунтирган эди.

Араб алифбосини ўқиши билмасдим. “Ўткан кунлар”ни ўқиш учун араб алифбосини ўргандим. 1958 йилга келиб “Ўткан кунлар” тўқсон минг нусхада чоп этилди. Ўша кунгача ҳали биронга ўзбек китоби бунчалик катта ададда босилмаган. Мен китоб дўконидан беш йил ишлаган бўлсам, доим кўнглим бир сабаб ўқсик эди. У ҳам бўлса рус китоблари катта навбат билан сотиларди. Биз эса: “Кани эди ўзбеклардаги ҳам шундай навбат билан сотадиган китоблар бўлса...”, деб ҳавас қилардик. “Ўткан кунлар” чиққач, бир кунда беш юз дона сотганимиз. Мархум ёзувчи Ҳабибулла Қодирийнинг “Отам ҳақида” китобини ўқиб, Абдулла Қодирийни Абулқосим мадрасасида таҳсил олганини билдим. Шунинг учун мадрасадаги бир хонанин Абдулла Қодирий учун ажратиб, керакли буюмлар билан жиҳозларди. Бу ишда Ҳабибулла ака яқиндан ёрдам бердилар. Кейинчалик “Ўткан кунлар”нинг ўша йилларда чиқсан илк нашрни мазкур хонага олиб келиб қўйдик. Чунки бу китоб юзимизни ёруғ қилганди”.

Таниқи ёғочоз Абуғуарф ақанинг ўйда усталар билан бирга ўтирган эди. Уй соҳиби мени уларга таништириди. Шундан сўнг устапардан бири шундай воқеани сўзлаб берди: “Бир йили рус кампирининг хонадонида ишладик. Аёл ўранган. Соф ўзбек тилида тапиради. У “Бу гаплар ўткан кунлар”дан”, деб шундай мисоллар кептирадики, биз у китобни ўқимаганлигимиз учун уялиб кетардик.

ҳам, аввалгидек жарангламайди.

Оддий одамларни жаҳолат ботқифидан ҳақиқат нурлари томон етаклаган муалимларнинг амалий хизматлари таҳсинга лойиқ, номлари абадийликка дахлдордир.

Яқин тарихга, XX асрнинг бошларига назар ташлаймиз. Тиш-тирноги билан инсон маънавиятини чанглаб олган жаҳолат, илмизлиқдан кутилиши жиҳду жаҳд қилган жадидлар кўз ўнгимида намоён бўлади. Улар ёшлардан умид қилди. Ёшларнинг фикрий ва руҳий тарбияси билан шугулланниди. Зеро, таълимдаги ислоҳотлар қалбни, фикри янгилайди. Жадидлар гафлатда ётган Туркистон аҳлини илм-маърифатга, маданиятига, ҳаққониятга, дунё таъмаддуни билан бўйлашмоқга чорлади. “Аччиқ бўлса ҳам ҳақиқатни сўзла” ҳадисини ўзи шиор қилиб олган Туркистон жадидлари раҳнамоси муфти Маҳмудхўжа Бехбудийнинг алами ва умидли овози келди аср қаъридан: “Барчамизга офтоб каби равшан ва аёндурки: мактаблар тараққийнинг бошлангичи, маданият ва саодатнинг дурдонасидур”. Тараққийга чорлов бор бунда. Жадидлар мактабларда замонча илм оладиган ёшларнинг келгусидаги куч ва кувватига, гайрат ва шикоатига умид бўглашди. Ҳамма замонларда устозлар ўз шогирдлари камолотидан мамнун бўлгани аниқ...

Ўзбекистон Республикаси Президенти Мустақиллик байрамининг ўттиз уч йиллиги муносабати билан сўзлаган нутқида Янги Ўзбекистонни барпо этишининг бешта энг муҳим йўналишини кўрсатиб, унда биринчи навбатда “сифатли таълим тизимини ўйлга кўйиш”га ургу берди. “Муаммоларнинг ечими, саволларимизнинг жавоби фақат ва фақат таълимда. Ҳамма эшикларни очадиган калит ҳам – фақат ва фақат таълимда. Ҳамма эшикларни очадиган калит ҳам – фақат таълим ва тарбиядир”. Бу улугворғоя муалимларнинг жамиятдаги ўрни ва миссиясини белгилаб беради. Қолаверса, барча турдаги таълимни ислоҳ этиш, мактаб ва олий ўқув юртларидаги таълим сифатини ошириб, жамият учун энг ноёб мутахассислар, юраги бутун шахслар этишишиб чиқариш – бу муалимга бўғлиқ. Бу ўйлда қатъият, шикоат, фидойилик лозим. Энг муҳими, ҳар бир муалим ўз касбини чин юрақдан севиши, ҳар кун, ҳар соатда ўз-ўзига ҳисобот бериши ва айни

“  
Муаммоларнинг ечими,  
саволларимизнинг жавоби  
фақат ва фақат таълимда.  
Ҳамма эшикларни  
очадиган калит ҳам –  
фақат ва фақат таълим ва  
тарбиядир...  
”

дамда, виждонини кўзгуга солиб кўриши лозим.

Чунки ёшларнинг гўзал қалбини бунёд этиши, ёшларнинг кўнглини, юрагини турли балолардан кўриқлаш – бу Вatan сарҳадларини химоя қилаётган аскарлар ишидан аспо кам эмас. “Ҳар бир муалим худди Вatan химояси учун отланган аскардек синфоноасига, аудиторияга кирмоги керак”. Аллома адаб Абдулла Қодирий таъбири билан айтганда, бу хикмат “турмуш онасининг дард чекиб тўқкан тўнгич ўглиди”. Уни ёдида тутган муалим ёшлар қалби, тафаккури химояси билан машғул бўлади. Бугунги кун муалимлари ўзлари учун жадид боболарининг фидойиligини намуна қилиб олиши лозим. Тўғри, у бир аср нарида тарих. Жадидларнинг ҳаётий дастурларини чуқуқ ўрганини ва уларнинг аргонга айланниб қолган орзуларини тугал рёбга чиқариши бугунги кун муалимлари зиммасидаги шарафли вазифа саналади. Вазифанинг қойилмақом ижроси устоз муалимнинг ёди башарият тархи китобининг унтулмас ва учмас саҳифалари бўлиб қолади. Зотан, бундай шарафга, мақом ва мартабага энг донор шоирлар ҳам хавас қилганини яхши биласиз:

Шоирга дедилар: Сиз баҳтли инсон,  
Эл-юрт ардоқлайди, ҳамма танийди.  
Шоир жаъов берди: Менда бир армон –  
Муалим десалар мени, қанийди...

Баҳодир КАРИМ



Мен у ерда қоровул эдим. Бир куни бошлиқ менидан:

– Сен “Самарқанд дарвоза” маҳалласининг яқинидаги тураркансанми? – деб сўради.

– Ҳа, – дедим.

– Ўша “Самарқанд дарвоза” маҳалласида Абдулла Қодирий деган ёзувчи бўлган, – деди товушини пастлатиб. – У “Ўткан кунлар” деган китоб ёзган. Шу китобни менга топиб беромайсанми?

Мен аввалига кўркиб кетдим. Чунки Абдулла ака камалиб кетганди...

Бирор ҳафта оларни таъсирлаб олди. Бирор ҳафта оларни таъсирлаб олди...



ЭССЕ

# БҮЛГҮН ТАН БЕРГАН



Хотирам панд бермаса, Махмуджон Тожибоев ҳақида ўттиз беш йиллар олдин ёзган мақоламга шундай сарлавҳа қўйган эдим.

Унда бир ривоят келтирилгани эсимда: қадимда машҳур бир хонанда ва созанда ўтган экан. У кўни шундай чалар, ашулани шундай кўйлар эканки, ҳар қандай тингловчи кўз ёшини тиёлмаскан. Бир куни ўша хонанда сел бўлиб қандайдир мумтоз кўни чалиб, оҳангига ўзи ҳам маст бўлиб, ийнглаб ўтирганида иттифоқо дутори бошига булбул келиб кўнибди. Созанда дуторни майнин тебратиб кўй чалишда давом этиби. То кўй тугагунча булбул кетмабди. Кўй тугагандан кейин ҳам созанда бир дам дуторни шу ҳолда ушлаб туриди. Булбул бироз созандага термилибди-да, сўнгра секин учуб кетибди. Ўшанда созанда биринч марта булбулнинг кўзини кўрган экан. Шундан кейин эн ўша созанданди “булбул тан берган созанда” дейдиган бўлибди. Айни дам эслэйтганим мақолади Махмуджон Тожибоев ўша созанда ва хонандага менгзалган эди.

Бугун ўйлаб кўрсам, ўшанда Махмуджон ёш, эндиғина ўттизга бориб-бормаган хонанда экан. Бироқ аллақаочон эл оғзига тушшиб ултурган эди. Устозлари Орифхон Хотамов, Очилхон Отаконов, Фаттоххон Мамадалиев унга ўз тенгдоршлари каби муомала килишишарди. Шунинг ўзиёқ Махмуджон ёш бўлишига қарамай машҳур ҳофиз-со зандалар сафига кўшила олганидан дарак берарди.

Шундан кейин Махмуджон билан қадрдонлашиб кетдик. Гарчи тез-тез учрашмасак-да, кўнглимизда бир-бirimizga ҳурмат баркарор эди. Қачон, қаерда, қай ҳолатда кўришмайлик, дийдорга қулоқ очиб келардик. У ниҳоятда камтар, боладек беғубор, том маънода самими, устозларига, оиласига, дустларига, шогирдларига садоқатли,

оқибатли инсон эди. Доимо кулиб турарди, кулгандага қўйик кўзларни юмилиб кетар ва бу ўзига жуда ярашарди.

Махмуджон билан кўп сухбат курганимиз, уларнинг ҳар бири ҳақида алоҳида мақола ёзиш мумкин. ...Тўнничим Шердорни уйлантириш ҳаракатида юрган эдим. У пайтларда (1992 йилиннинг куз ойларидан) дўконларда тузукро нарсанни топиши амири маҳол эди. Тўйни бошлашга бошлаб кўйганимизу бу ёғига зарур нарсаларни қаердан топишни ўйлаб, кечалари ўйку келмайди.

Шундай кунларнинг биррида кечқурун эшик кўнғигори жиринглади. Очсан Махмуджон турди. Усти-боши жиққа ҳўл. Ичкарига таклиф қилдим.

— Ҳа, Махмуджон, бахайрлими? — дедим ажабланниб. — Бу ёмғирда нами қилиб юрибисиз?

Ўзига хос ва ўзига жуда ярашадиган майин, ёқимли овозда кулди. Кўлидаги каттагина тугунин бир чеккага қўйди. Ҳол-аҳвол сўрашганимиздан кейин деди:

— Тўй қилаётганингизни ўшитдим. — Энди у барадла кулди. — Бизда нима кўп тўн кўп. Ҳар тўйда беришади-да. Шу боис сизга ҳам тўёна қилиб беш-оптика тўн олиб келдим. Кудаларга кийзисиз-да.

— Оббо, Махмуджон-ей, қаердан, кимдан ўшитдингиз. Овора бўпиз-да. Эрта-индан ўзим бормоқни эдим тўйга айтгани, — дедим хижолат бўлиб.

— Шарт эмас боришингиз, ўзим билиб олдим тўй қаҷон, қаерда, ҳудуд шундай, мақом ашулаларни замонавий кўйларга солиши бу боқий меросимизнинг аслилигига путур етказади, деб жон кўйдиради. Бу фикрларни телевидение орқали, турли анжуманларда, ўзара суҳбатларда кўп айтган. Консерватория профессорси сифатида талабаларга ана шу руҳда сабоқ берарди.

У Президентимизнинг 2017 йил 17 ноябрдаги “Ўзбек миллий мақом санъатини янада ривоқлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қароридан ниҳоятда мамнун бўлди. Шу қарор билан ташкил этилган ўзбек миллий мақом санъати маркази аъзоси сифатида вилоятларда юриб, бу мумтоз дурдонамизга қизиқадиган ёшларни излаш, ансамбллар тузишда фаол қатнашди.

Суҳбат тафсилотлари “Гулистон”нинг 2020 йил биринчи сонида ўзлон қилинди. Журнал чиққанини ўшитган Махмуджон таҳририятга янада бор келди. Ваҳоланки, бирон шогирдини юбориши ҳам мумкин эди. (Шундай ижодкорлар ҳам бор. У ҳақда мақола чиққани айтилса, майли тураверсин, бирон кун йўлум тушганида оларман ёки бирор кимни юборарман, дейди).

2018 йил сентябрь ойида Шахрисабзда ўтган биринчи Халқаро мақом санъати анжуманида иштирок этгани, унинг таассуратларини ҳаяжон билан ҳикоя килиб бергани ҳамон эсимда. Анжуман ҳар иккى йилда ўтказилиши белгилаб кўйилганидан тоғай хурсанд бўлиб, давлатимиз раҳбарининг бу ташабуси, бу қарори тарихий воқеа эканини қайта-қайта тъкидлар, ёшларга, шогирдларига ушбу ғамхўрлик ва этиборнинг қадriga этишни, ундан унумли фойдаланиши ўтирир эди.

“Гулистон” журналида Махмуджон Тожибоев билан сухбат ўюнтириш режалаштирилгани айтилганда, у созини кўтариб таҳририятга келди. Узоқ сухбатлашдик. Мақом санъатининг тарихи, шўбаларни, қайси мақом қандай бошланishi, ижро услублари ҳақида батафсил гапириб берди.

— Товушнинг паст-баландлиги пардалар билан ўлчанади. Пардалар тўғри келган жойдан бошланиши, мумкин эмас, муйайн пардалар бор. Масалан, “Бузруг” мақоми “ре”дан бошланади. Агар бошча пардадан бошланса “Бузруг” чиқмайди. Мақом – мукаммал тартибига асосланган санъат. Музыкани тушунмайдиган одамга ҳам исталган жойдан бошлаб қалиб беринг, камчилигини сезади, — деди у ўша сухбат давомиди.

Фикрларни ифодалаш жараённида созни чалиб, пардаларни кўрсатиб, эрнимай тушунтириди. Мақомдан намуналар ижро этиди. Биз, таҳририят ходимлари у ижро этган кўй ва ашулалардан баҳраманд бўлдик, завқ ва маънавий озиқ опдик.

Суҳбат тафсилотлари “Гулистон”нинг 2020 йил биринчи сонида ўзлон қилинди. Журнал чиққанини ўшитган Махмуджон таҳриriятга янада бор келди. Ваҳоланки, бирон шогирдини юбориши ҳам мумкин эди. (Шундай ижодкорлар ҳам бор. У ҳақда мақола чиққани айтилса, майли тураверсин, бирон кун йўлум тушганида оларман ёки бирор кимни юборарман, дейди).

У ана шундай андишли, имонли инсон эди.

Ўша суҳбатимиз сўнгиди Махмуджон менга қараб турди-да:

— Сизга бир илтимосим бор, — деди.

— Бажонидил.

— Сал кунлар исигандан кейин (суҳбатимиз март ойининг бошла-



рида бўлган эди) шу кишини олсангиз, яна ким, — у бироз ўйланиб турди-да, — Усмон Азим билан қандайдиз?

— Жуда қадрдомиз.

— Ўнда жуда яхши! Усмон аканини ҳам олиб, менинг уйимга борасизлар. Шаҳар ташарисидан ховъи-жой қилганман. Ҳали тўла битмаган бўлса-да, сухбат қилиб ўтирасак бўлади. Улфати чор бўлиб бир хумордан чиқамиз.

— Назм ва наво кечаси бўлар экан-да...

Бу гапдан Махмуджон мириқиб кулади. Сўнг “Бизнинг кулбамида бўладигандан “Назм ва наво кечаси”да учрашгунча”, деб хайрлашиди.

Афус, минг афус, бу ният амалга ошмади. Суҳбатимиздан ўн-ўн беш кун ўтиб коронавирус пандемияси туфайли мамлакатимиз карантин бошланди...

11 июль куни ижтимоий тармоқларда совуқ хабар пайдо бўлди: “Ўзбекистон ҳалқ ҳофизи”, “Мехнат шуҳрати” ордени соҳиби, Ўзбекистон давлат консерваторияси профессори Махмуджон Тожибоев вафот этди”.

Во дарни! Бу не кўргилик! Эндиғина 63 ўшга тўлган эди-я... Қанча орзу-ниятларни бор эди-я...

Ўзбек ҳалқи, унинг бокий месроси бўлган мақом санъати бор экан, буюқ ҳофиз, беназир созанда Махмуджон Фози ўғлининг номи ҳам яшайди. У кўйлаган ашулалар, чалган кўйлар эзгу ниятили солиҳ инсонлар дилига малҳам бўлиб янграйверади.

**Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ**

## БИР СУВРАТ ТАРИХИ



Парижда “Лувр” музейига кириш учун навбатда турарканмиз, биз каби бошقا минглаб санъат шинавандалари ҳам ўзлари ҳаваслаган асарлар томошасига орзикетганини кўриб, “Мунча ҳамма бу жойга ошиқмаса!” дейман рафиқимга.

Музей етти иқлимдан келган сайёҳлар билан тирбанд эканига қарамай, барчани баробар бағрига сиғдира олганидан таажкубланаман. Кириш зали жудаям тикилинч, бироқ ичкарига оралаганинг сари одамлар ҳам санжоблаша боради.

Анави хитойлик киши аллақандай бир картинага берилиб тикилади-да, у ёғидан ўтиб, бу ёғидан ўтиб расмга олади. Бир амаллаб мен ҳам ўша ерга ўтиб олдим.

## “МЕДУЗА” СОЛИ

Бу ўша – “Медуза” соли номли машҳур суврат эди. Унинг нусхаларини авваллари ҳам кўп кўрганман, аммо буниси чинаками эди. Нимасини айтсам, асл нусхасини кўриш бошқа нарса экан, юрақдан ўтказиш эса тагин бир бўлак ҳодиса. Ортида тагин янада одамлар унга ошиқетган бўлса? Кимлардир бу картинага шунчаки бир назар ташкил келтириб, кимдир эса мушоҳада қилипти. Бошқаси анави хитойлик сайёҳга ўхшаб уни расмга оляти.

1816 йилнинг 2 июлида Фарбий Африка соҳилларида “Медуза” елканли кемаси ҳалокатга учрайди. Орадан йиллар кечса-да, бироқ бўлиб ўтган ҳалокатли ҳодиса тўғрисидаги хикоялар сира тинмайди. Мусавир Теодор Жерико “Медуза” фрегатининг ҳалокати” тўғрисидаги китоби ўқиб қолади. Омон қолғанларнинг фусали ҳикояларини ўшитган расмом нуқул ҳаяхонга тушаверади. Ниҳоят, у айнан шу мавзуда суврат чизишига киришади. Ҳалокат Фарбий Африканинг Сенегал қирғокларида рўй беради. Кема опис сафарга етарилача тайёр эмаслиги туфайли ана шундай фожиага юз тутиб, сувга гарқ бўлади. Иттифоқо, “Медуза” чўкайётганидан хабар топганлар кемадаги одамларни шошилчин раввиша кўчиришга бел боғлаб, сол ясашга киришади. Шундай қилиб, 147 киши жонини сақлаш илинжида бу кўлбола солга чиқади. Даствлаб согла-

чиқанлар энг хавфсиз ўрин, солнинг қоқ ўртаси – марказий жой учун ўрин талашади. Сўнгра эса барча баробар ҳаёт-мамот учун курашади...

Бу орада силласи қуриган одамлар нафақат тўлқинлар билан, балки очлик билан ҳам аёвсиз олишишига тўғри келади. Сондаги арзимаган егулик уларга урлоқ ҳам бўлмайди. Ана шунда сувда омонат қалқиб кетаётган сол саҳнада ҳали одам қулоги ўшитмаган ваҳшийликлар рўй беради. Ўз ҳаётини ўтишади. Ҳалокати таҳририятини таҳририятни тушади.

1818 йили ёш расмом Жерико чизиш учун ўзига муносаб мавзу излаётган чорига бирдан ўша, Фарбий Африка соҳилларида рўй берган фожиа ёдига тушади. Иккى йил илгари у “Медуза” фрегатининг ҳалокати” тўғрисидаги китоби ўқиганини тағдилади. Расмом ишга киришади. Расм 1819 йили Парижда кўргазмага кўйилади ва бу суврат романтизм тимсолига айланади. Ўшанда Жерико одамларга энг жозабали ва айни пайтда кўркунч орфиқ бўлиб туолган одамхўрлик саҳнани тасвирлаш ниятидан воз кечади. Расмом ўша жараённи, ўша хиссий тарангликни бошқа бир саҳнада инкишоффу маҳорат билан тасвирлайди.

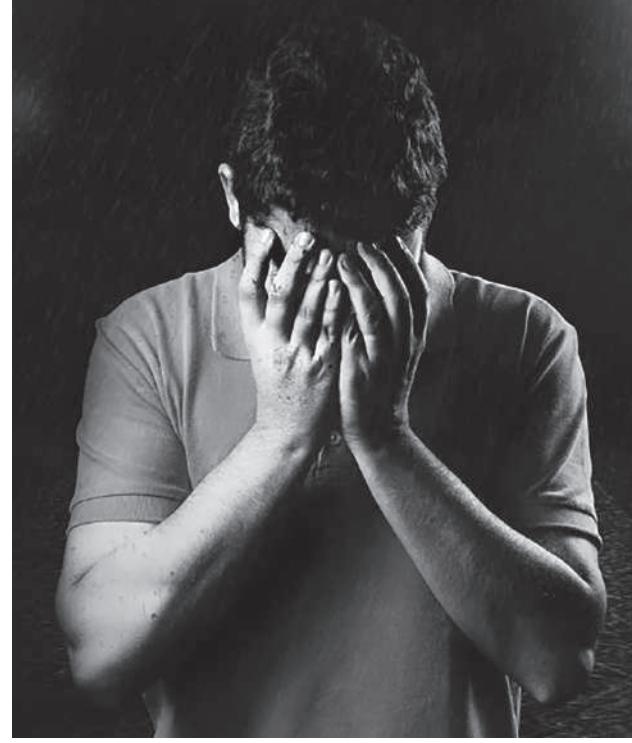
Осмон равоқидаги рутубатни гира-ширада бир нур ёртаётганини инсоният охир-оқибат омонлика этишаштаганини англатади. Асарда бош қаҳрамон йўқ. Ҳар ким жой ва жон қарғисига тушади. Кимдир нажот топишидан олдин машҳақатга дош беролмай, жонсарак жонидан айрилади. Кимдир жон тавласасидан омонизсиз тўғланади...

Расмом эса умид билан умидсизликни муштарак билиб, тимсолларнинг хиссий тарангликни қаламга олади. Реал воқеа асосида оламшумуш асарни, “Медуза” соли”ни яратади ва бу санъат дурданаси кўллаб бошқа асарлар дунёга келишига турткаб бўлади.

**Шаҳодат УЛУФ,  
Париж**

ЙЎЛЧИРОК

# УЯТ



Уят факат инсонга хос туйгудир. Ҳайвон уят пайдо килолмагани учун инсонга яқинлашолмайди, лекин инсон уягини йўқотиб ҳайвонга яқинлашиб қолиши мумкин.

Оёги ёки тили билан гандираклаб юрган мастига, кўлга тушиб ёки кўлга тушишдан кўркиб эс-хушини йўқотган ўргига, хйла-найранги фош бўлиб безрайиб турган товламачига, дуч келган аёлга эшак тили билан "муҳабbat" изҳор қўлтан маҳлукка разм солинг, буларнинг қайси бири ва нимаси ҳайвондан отирик? Тил-жаги дейсизим? Шоирдан эшигин:

Қачон одам қаторига санарлар,  
Бор ўлган бирла эчкунинг соколи!

Буларнинг тил-жаги эчкининг соқолидай гап – одамлик нишонаси эмас.

Бир донишманд уяти "виждоннинг сирткى кўриши", дебди. Демак, уятызилик билан беадаблик, беадаблик билан ахлоқизилк, ахлоқизилк билан жинояткорлик орасида қалин девор йўқ, буларнинг ҳар бири виждонисизликнинг турли босқичидир. Модомики шундок экан, уяти жамиятимизни балоқаздан сақлайдиган буюк посбон дейиш мумкин.

Ев қалъани олмоқни бўлса, ҳужумни посбонни босишдан бошлади. Посбонни кўлга олиш – қалъага раҳна солиши демакдир.

Жамиятимизга ёв от солдирмоқчи, шу мақсадда пийенистлар, фосиқлар, ўғрилар, товламачилар, порахўлар, амалпастлар, безорипар ва бошқа чиқит одамлар қўли билан улуғ посбонимизга ҳамла қилаётиди. Бу хилдаги одамлар кўп эмас, лекин бутун бир йигиннинг кайфини бузиш учун битта уятзиз кифоя, шунинг учун булат кўп кўринади; булат жамиятимизга даҳшат соладиган куч эмас, лекин нияти даҳшатли: жамиятимизнинг улуғ посбони бўлмиш уятини обёқ-кўлини боғлаб, четга сурмоқчи, шу билан жамиятимиз қалъасига раҳна солмоқчи.

Биз одоб учун кураш олиб борар эканмиз, бу йўлда кўрадиган чораларимиз, жорий қиладиган тадбирларимиз биринчи навбатда улуғ посбонимиз бўлмиш уятини душман ҳамласидан мудофаа қишига қартилиши зарур.

Одабисзилк тараққий топиб етиб борадиган

жойи "жиноят" деган нарса айтмоққа осон, унинг замирида барбод этилган саломатлик, номус, ноҳақ тўклигандан ҳовч-ҳовч кўз ёши ётади.

Биладиган одамларнинг айтишига қараганда ҳозир содир бўлаётган жиноятларнинг 80 фоизи ичкилик орқасида содир бўляпти. Модомики, шундок экан, нима учун автобусга яланғоч чиши, дастурхон устида рўмолчага бурун қошиш беадабчилигү, одам гавжум жойларга ичкилик ичиб бориш, одамларга жирканч бир алфозда кўриниш беадабчилик эмас? Нима учун аракчур маст ҳолда милицияга кўринишдан ҳайқади, хушёронага тушишдан кўрқади-ю, уят деган нарсани хаёлига ҳам келтирмайди. Ичкилик ичиш қачондан бери, нима учун айб бўлмай қолди?

Биз кўпинча "ёшларимизнинг тарбияси бузилаётти" деймиз, ҳолбуки, бузук тарбия осмондан тушаётгани йўқ; ўтмиш қолдиги тўғрисида гапирамиз, ҳолбуки, ҳеч қанақа ўтмиш қолдиги маълум шарт-шароти бўлмаса давом этолмайди. Инқилобдан бурун ўзбекларнинг жирканч одатлари ҳам бор эди, шароит ўзгариши билан бу одатлардан ном-нишон қолмади. Биз кўпинча айбни ёшларга, ўтмишга тўнкаймизу, беадабчилик, ахлоқизилк, жинояткорликка йўлларни берадиган ичкиликни пропагандада қилувчи, туриш-турмуш билан "ичкилик ичиш айб эмас", деб турган одамларни кўриб-кўрмагандай бўламиш.

Ҳар маҳаллада бўлмагандага ҳам ўн маҳаллада, ҳар бир корхона ёки маҳкамада бўлмагандага ҳам ўнтасида битта ошкора аракчур топилади. Бу одамлар "ўз пулига ичгани", "жамоат тартибини бузмагани" (бала-чақасини қўйратгани тартибсизликка кирмайди), "планни бажариб тургани" учун ҳеч кимдан таъна-дашном эшитмайди, ичкиликнинг тарғиботчиси, яъни уягининг заволи бўлиб юра беради.

Академик Юнус Ражабий ва шоир Ҳабибийлар ёзган мақолада айтилганидек, тўйларда "катталар" "мен сенга айтсам"та етгунча ичишади, оёклари остида шиша йиғиштириб юрган болаларга парво ҳам қилишмайди. Бугина эмас, ўша "катталар" орасидаги энг ҳурматли одамлар ёшларга тилялаган бўлиб қадаҳ кўтаришади, ҳаммани ичишга, "ок ичиш"га ундашади, шу билан ҳовлини, томларни тутиб кетган болаларнинг кўз ўнгидага ичкиликка обрў туғдириб беришади. Модомики шундок экан, меҳмонлар тарқалгандан кейин столга бемалол ўтириб шишлиларнинг юқуни иштаган болаларга қайси тил билан "ичкилик ичиш уят" деб бўлади?

Бошқа ҳамма одобисзилк, ахлоқизилк, жиноятлар тўғрисида ҳам шуни айтиш мумкин.

"Муҳабbat" деган олижаноб туйгунинг бошига не балаларни келтирган фосиқ – ахлоқиз ўз колективида фош бўлиб, дакки еганидан кейин ҳам бosh кўтариб юраверади, ҳеч кимдан уялмайди; иложини топса ёшларга вазъ-насиҳат қилиш, мажлисларда кариллаш билан юзидағи шалтоқни артмоқчи, шу билан уягининг оғзига пахта тиқмоқчи бўлади.

Биз одобисзилк, ахлоқизилк, хилма-хил жиноятларга қарши курашда жамиятимизнинг улуғ посбони уяти душман ҳамласидан ҳимоя қилиш ишига жуда катта эътибор қилишимиз керак.

Уят энг шафқатисиз қонундан ҳам кучлироқ, кудратлироқдир. Конун факат кўзи тушгандага, шубҳа пайдо қўлганда жиноятчининг кўлини ушлайди, йўлини тўсади. Уят эса ҳамиша одобисзилк, ахлоқиз жиноятчига қўймайди. Ҳар қандай конунга ҳам чар бериши мумкин, лекин уяти чар бериб бўлмайди, чунки конун одамдан ташқарида, уят эса одамнинг кўксидага бўлади.

1966 йил.

АБДУЛЛА ҚАҲХОР ТАВАЛЛУДИННИНГ 117 ЙИЛЛИГИ

# АДИБДАН ҚОЛГАН ЭРТАКЛАР МАНЗИЛИ

1968 йил 2 май. Москва.

Палата шифтига кўз тикиб ётган Абдулла Қаҳхор чукур хўрсиниб, секин гап бўллади: – Алам қиласди, Кибриёхон, алам қиласди. Ўз уйинг – ўлан тўшагинг, деб бекорга айтишмаган. Шундօг ҳовлимиз қолиб, шу ерда жон берсам-а... Афсус...

2024 йил. 20 сентябрь. Тошкент. Яккасарой тумани, Ражабий кўчаси, 26/1 ўй.

Ўзбекнинг забардаст адиби мана шу уйда умрининг сўнгги 10 йилини ўтказган. Мана, қизгин сухбатларни елкасида кўттарган айланга стол. Қанчадан-қанча мушоира, баҳс-муношлага гувоҳ бўлган буюмлар. Юнус Ражабий тез-тез келиб тургани учун мумтоз-мумтоз, майнин-майнин, ҳазин-ҳазин кўйларга тўлган хона. Нарироқда турган кўмғон-чи? Бу ерга кеарден келиб қолдийкин? Эҳтимол, Унсин... Наҳотки, Онҳазратим сағанаси ёнида қолган ўша кўмғон бўлса? Йўқ... Лекин жуда ўшҳаркан.

Темирчилик буюмлари. Булар "Ўтмишдан эртаклар" китобидаги ўша төм-тақаларми? Босқон, қисқичлар, болғалар, ўй-рўзгор анжомларини, тигли асбобларни ўтиклишга учун ишлатидиган ускуна-чарх, чойнай, сув сакланадиган идишлар ва шу каби рўзгор буюмлари... Бу экспонатларнинг ҳар бири "ўтмишдан эртак" сўзлайди.

Бу кўйнакни таниглар борми? Нима-нима? Чеховники? Тс-с... Жим! Фойидан келаётган овозни тингланг: "Мана буни такиб, ўз ҳалқинг ўтмишига назар сол!" Йахши! Аммо яна бир гап, қадрли тўтизабон мухбирлар, марҳамат қилиб, севимли классигимиз ҳақида сўз боргандага "Ўзбекнинг Чехови!" дейишни бас қилсалар. Кўйнаганин берган бўлса, ўзига! Абдулла Қаҳхор – мустақил ижодкор! Унинг шуҳрати бирор кўпил – мустақил ижодкор. Ҳар бир кўпил ижодкорни ўтказганда ўширади. Кутубхонада беш юздан ортиб журналлар ва уч мингга яқин китоблар сақланади. Уларнинг ҳаммасини Абдулла Қаҳхор бир неча марта ўйб қиқкан. Ҳар бир саҳифасига белги қўйган. Айниқса, Чеховнинг 22 томли китобини уч марта ўқиган. Бу ерда ўзбек ва форс-тожи мумтоз адабиёти намуналарининг ноёб нусхалари, XIX асрнинг иккичи чорагида Москва ва Санкт-Петербургда чоп этилган китоблар ҳам бор. Ёзувчининг илк китобларидан тортиб турилган йилларда чиқарилган китоб нашрлари, қардosh ҳалқлар ва чет тилларда чоп этилган асарлар, адаб ҳаётни ва ижоди ҳақидаги илмий-танқидий ишлар, хотираплар кутубхонанинг алоҳида жавонида сакланади.

Музейга қайтамиз. Ҳўш, биринчи хона "қўриб" турганингиздек, "Абдулла Қаҳхор ҳаёт" деб номланган. Деворларда адибнинг болалир, ўсмирлик, талабалик йилларидан тортиб, умрининг охирги кунларида олинган фотосуратлар ослиган. Упар ичидага заҳматкаш онаси Роҳатой аянинг сурати алоҳида аҳамиятга эга. Ие, мана бу нима? "Зингер" тикув машинаси? Бунақасини биринчи марта "Сен етим эмассан" фильмидаги кўрганман. Энди "тиригини" кўриб турилган. Уста Абдулла Қаҳхор – мустақил ижодкор. Зингер бой" деб ном кўйишиларига сабаб бўлган ускуна шумиди? Ажаб!

Музей иккича мемориал хонага эга. Биринчидан ҳамма ҳаммасини Абдулла Қаҳхор бир неча марта ўйб қиқкан. Ҳар бир саҳифасига белги қўйган. Айниқса, Чеховнинг 22 томли китобини уч марта ўқиган. Бу ерда ўзбек ва форс-тожи мумтоз адабиёти нафасини хис кимлочи бўлганлар учун кимматли манзил. Хуллас, келинг, кўринг, хотираплар, Садриддин Айнийга шоғирд бўлган. Абдулла Қаҳхор баъзан ижоднинг ширинарни ёнига ортиб ўзбекларни кўпилларни ўтказган. Абдулла Қаҳхор бир неча марта ўйб қиқкан. Ҳар бир саҳифасига белги қўйган. Айниқса, Чеховнинг 22 томли китобини уч марта ўқиган. Бу ерда ўзбек ва форс-тожи мумтоз адабиёти нафасини хис кимлочи бўлганлар учун кимматли манзил. Хуллас, келинг, кўринг, хотираплар, Садриддин Айнийга шоғирд бўлган. Абдулла Қаҳхор баъзан ижоднинг ширинарни ёнига ортиб ўзбекларни кўпилларни ўтказган. Абдулла Қаҳхор бир неча марта ўйб қиқкан. Ҳар бир саҳифасига белги қўйган. Айниқса, Чеховнинг 22 томли китобини уч марта ўқиган. Бу ерда ўзбек ва форс-тожи мумтоз адабиёти нафасини хис кимлочи бўлганлар учун кимматли манзил. Хуллас, келинг, кўринг, хотираплар, Садриддин Айнийга шоғирд бўлган. Абдулла Қаҳхор баъзан ижоднинг ширинарни ёнига ортиб ўзбекларни кўпилларни ўтказган. Абдулла Қаҳхор бир неча марта ўйб қиқкан. Ҳар бир саҳифасига белги қўйган. Айниқса, Чеховнинг 22 томли китобини уч марта ўқиган. Бу ерда ўзбек ва форс-тожи мумтоз адабиёти нафасини хис кимлочи бўлганлар учун кимматли манзил. Хуллас, келинг, кўринг, хотираплар, Садриддин Айнийга шоғирд бўлган. Абдулла Қаҳхор баъзан ижоднинг ширинарни ёнига ортиб ўзбекларни кўпилларни ўтказган. Абдулла Қаҳхор бир неча марта ўйб қиқкан. Ҳар бир саҳифасига белги қўйган. Айниқса, Чеховнинг 22 томли китобини уч марта ўқиган. Бу ерда ўзбек ва форс-тожи мумтоз адабиёти нафасини хис кимлочи бўлганлар учун кимматли манзил. Хуллас, келинг, кўринг, хотираплар, Садриддин Айнийга шоғирд бўлган. Абдулла Қаҳхор баъзан ижоднинг ширинарни ёнига ортиб ўзбекларни кўпилларни ўтказган. Абдулла Қаҳхор бир неча марта ўйб қиқкан. Ҳар бир саҳифасига белги қўйган. Айниқса, Чеховнинг 22 томли китобини уч марта ўқиган. Бу ерда ўзбек ва форс-тожи мумтоз адабиёти нафасини хис кимлочи бўлганлар учун кимматли манзил. Хуллас, келинг, кўринг, хотираплар, Садриддин Айнийга шоғирд бўлган. Абдулла Қаҳхор баъзан ижоднинг ширинарни ёнига ортиб ўзбекларни кўпилларни ўтказган. Абдулла Қаҳхор бир неча марта ўйб қиқкан. Ҳар бир саҳифасига белги қўйган. Айниқса, Чеховнинг 22 томли китобини уч марта ўқиган. Бу ерда ўзбек ва форс-тожи мумтоз адабиёти нафасини хис кимлочи бўлганлар учун кимматли манзил. Хуллас, келинг, кўринг, хотираплар, Садриддин Айнийга шоғирд бўлган. Абдулла Қаҳхор баъзан ижоднинг ширинарни ёнига ортиб ўзбекларни кўпилларни ўтказган. Абдулла Қаҳхор бир неча марта ўйб қиқкан. Ҳар бир саҳифасига белги қўйган. Айниқса, Чеховнинг 22 томли китобини уч марта ўқиган. Бу ерда ўзбек ва форс-тожи мумтоз адабиёти нафасини хис кимлочи бўлганлар учун кимматли манзил. Хуллас, келинг, кўринг, хотираплар, Садриддин Айнийга шоғирд бўлган. Абдулла Қаҳхор баъзан ижоднинг ширинарни ёнига ортиб ўзбекларни кўпилларни ўтказган. Абдулла Қаҳхор бир неча марта ўйб қиқкан. Ҳар бир саҳифасига белги қўйган. Айниқса, Чеховнинг 22 томли китобини уч марта ўқиган. Бу ерда ўзбек ва форс-тожи мумтоз адабиёти нафасини хис кимлочи бўлганлар учун кимматли манзил. Хуллас, келинг, кўринг, хотираплар, Садриддин Айнийга шоғирд бўлган. Абдулла Қаҳхор баъзан ижоднинг ширинарни ёнига ортиб ўзбекларни кўпилларни ўтказган. Абдулла Қаҳхор бир неча марта ўйб қиқкан. Ҳар б



## ЯХШИЛАР ЁДИ

Эл орасида "Яхшидан боғ қолади" деган нақл бор. Бу фикри Миллий матбуот марказида мархум журналист Соҳибжон Алижонов хотирасига бағишиланган "Бизни қаритомас йиллар, замонлар..." китоби тақдимотига йигилгандар ҳам тасдиқлаши шубҳасиз. "Oltin meroz press" нашриётида чоп этилган мазкур китоб иккى қисмдан иборат. Биринчи қисмдан муаллифнинг турли йилларда газета ва журнallарда чоп этилган, кўп ўтмай омма эътибори ва эътирофига сазовор бўлган мақолалари ҳамда бир неча катта-кичик ҳикоялари, иккинчи қисмдан унинг ҳамкаслари, яқинлари ва маслаҳошлари ёзган турли хотираплар жой олган. Уларда ижодкорнинг оила аъзолари, ҳамкаслари, устоз ва шогирдларига бўлган муносабати, газета ва телевидениеда ишлаган пайтларидаги эсда қоларли воқеалар баён этилган.

Кўйида китоб тақдимотида иштирок этган устоз журналист Аҳмаджон Мелибоевнинг Соҳибжон Алижонов билан боғлиқ хотирапарини эътиборингизга ҳавола этмоқдамиз.

ТАҲРИРИЯТ



## СОҲИБЖОНГА БҮЮРГАН САРЛАВҲА

Ижодкор ҳәтида шундай ҳолатлар ҳам юз берадики, қалами сайроқи бўлса-да, бошини эгб, сукутга ботади. Жумлани илгани илгак тополмай қолади. Сўз сўзга улманмайди, фикр куюлиб көлеверадио аммо қоғозга кўчганлари ичингдаги тўfonни ифодалашга оқизлиғ қиласди. Ногаҳон яқин кишингни, дўст-қадрдорининг йўқотганинда бу оғир айрилик аламидан хушинг бошингдан учади.

Орадан йил ўтди, аммо биз истеъодди тележурналист, самий дўст, дилбар инсон Соҳибжон Алижоновни йўқотганинмизга, энди у сафимизга қайтмаслиги, биз билан давра курмаслиги, сафарларда бирга бўлмаслигимиз, зукко мушоҳадалари, ичакуди латифалари билан гурунларимизга файз киритолмаслигига кўнига олмай, энди-энди ҳаёт нашидасини суроётган эди-я, ўзи учун яшаш остонасига яқинлашган chorda-я, деган адоксиз армон гирдобидамиз. Дўстимизнинг умр дафтари варақлари кўп эмас экан, начора, Аллоҳнинг иродасига бўйсунишдан ўзга чора йўқ.

Соҳибжон 2000-йилларда бизнинг идорага ишга келди. Янги жамоага сингиб кетиш ҳамиши ҳам осон кечмайди. Айниқса, катта идорага. Ҳар ким ўз ўрни, вазифаси ва масъулиятини тўғри англаши, қатъият ва талаб меъёрини билиши, курук буйруқбозлика берилмаслиги, киска қилиб айтганда, кеккайти кетмаслиги керак. Соҳибжон бу босқичлардан қоқилмай-туртилмай ўтди. Жамоага тез сингиб кетди. Катта идорага хос тартиб-коидаларни яхши ўзлаштириди, шу билан бирга, телевидениедан узоқлашмади, сабиқ жамоаси, сафдошлари билан доимий алоқада бўлди. Теледастурлар мавзусини кенгайтириш, мазмун ва шакл жиҳатидан бойитиш йўлларини қидирди, тележурналистиканинг бошқа иходий йўналишлардан фарқ қилувчи жиҳатларини ўрганди, унинг бу "бойлиги" вақти келип янга телевизорнага қайтанида ўзи ва жамоаси учун жуда-жуда келди.

Бу дунёда машақатсиз эришиладиган ҳеч бир ютуқ йўқ, аслида. Оддий бир касбнинг ҳам минг азоби-юяна шунча сабоги, паст-баландликлари бор. Дунё англай қийин бўлган мавхум бир паллага кириб бўлган ва бу жараёнда ўзлигини йўқотаётган пайтда телевизорнага қайси мавзуни олиб чиқиши кераг-у, қайсиларидан тийлиши лозимлигини фарқлаш, жамият, одамлар ҳаётини бехато кузатиб бориш осон иш эмас. ЎзТВда бундай ҳолатда қандай йўл тутиш кераклигини биладиган устозлар кўп. Соҳибжон улар сафига дадил кириб борди, курук кўл билан эмас, ўз ўрни, овози, телевизори, ифода (нутқ) маҳорати, ишонтириш санъати билан кириб келди. Бугун унинг тасмаларда қолган кўрсатувларини, эфирда мен билан қилган сухбатларини қайта-қайта томоша қилар эканман, соғинч хиссий вужудимни қамрап олади.

Кўпини кўрган момоларнинг деярли унут бўйиб бораётган бир удуми ёдимга тушади – лўпни юзли чақапоқлар кўзикб кетмаслиги учун уларнинг юзларига жинек коракуя сурб қўйишарди. Биз – Соҳибжоннинг яқинлари, шу удумдан ўзига билдиримай гоҳ-гоҳ фойдаланиб турсак

бўларкан-да, дейман. Чунки у ишда, оиласда, дўстлар даврасида, хизмат сафарларио йигин-машваратларда хавас қилгалик ишчанлиги, мураккаб вазиятда гапни гапшишириши, зеҳн-заковати билан бошқалардан ажрабиб турар, нима иш қилиш керак, қандай йўл тутиш лозимлигини бошқалардан аввалорк фахмлар, аммо ўзини кўрсатиши ҳаракат қилмас, давра тўрига, минбарларга интилмас эди. Шундай бўлса-да, унга ҳавас қилувчилар билан бирга, балким, озрок хасад қилувчилар ҳам булгандир, четроқа ўтиб, дўстимизнинг ютуклирага кувонши ўрнига, мийнглариди ярим ошкор, ярим сирли кулиб туришгандир, деган ўйга бораман.

Соҳибжон күончак, жонсарак, бир жойда ҳаракатсиз туролмайдиган йигит эди. Узиники қолиб, бошқаларнинг муаммоларига ёчим қидирарди, гаройиб йўлтопарлиги бор эди. Қойил колардик. Бир гал даврашошлар, одатимизга кўра, йигилишиб, тог сафирга чиқдик. Бир азamat тадбиркор қурган дам олиш уйида тунаб, чарочқо ёздиқ, яйрадик. Дам олишнинг кўп ва хўб имкониятлари мавжуд бундай жойлар факат ҳорижда бўллади, деган гап эскиби: ўзимизда уларникидан ҳам зўрлари пайдо бўлиди, марҳамат, дўстлар, жамоа, оила, меҳмонларингиз билан келиб, ҳузвур қилинг, яйранг, танангиз ҳам, руҳингиз ҳам ором олсин.



Шундай бўлди ҳам. Роса мириқ-дик. Аммо...

Эртаси куни шаҳарга қайтиш вақтида кутилмаган бир келишмовчилик юзага келди: биз бу ердаги дам олиш воситаларидан фойдаланишда вақт ва саноқка амал қилмабиз. Ҳисоб-китоб рақамлари чалкашиб кетибди. Ҳизмат кўрсатувчилар "Яна фалонча сўм тўлайсизлар", деб туриб олишибди. Уларни тушуниш мумкин – ҳамма амал қиладиган прейскурант бор, арzon эмас. Факат... ҳаммамиз бирга ҳаракат қилганимизда ҳам сўралайтган маблагни тўплашнинг иложи йўқ. Бир-бримизга сирли қараймиз, аммо ҳеч кимдан садо чикмайди. Шунда Соҳибжон "Бу нозик масалани менга қўйиб беринглар", деди-да, енг шимарип ишга киришиб кетди. Жиддий, эҳтиросли музокара бошланди. Тилимизнинг ширинлиги, мумомала одобминизнинг бойлигига нима етсин – орадан кўп ўтмай қўшимча ҳаражатсиз тарихий келишувга эришидик.

Фақат шу эмас, Соҳибжон латифа айтишда, даврани қизитишида устаси фаранглардан эди. У бўйиб

сафифа борман, бу борада Турсунбой Адашбоев, Анвар Обиджон, Темур Убайдуллого яқин турсам керак. Аммо Соҳибжоннинг латифа айтиш маҳорати ўзгача эди-да. У ҳар ҳолат ифодасини санъат даражасига етказиш, сўзни ҳаракатга айлантириш қобилиятiga эга эди.

Инсоннинг камолга етиши у ўтган йиллар саноғига ҳамиша ҳам мос кепавермайди. Кимдир эта, кимдир кеч етилади. Бирор ярк ёшда, бошқа бирор яна шунчак йил яхаганидан кейингина "очилади". Очилмай ўтиб кетганинлар қанча. Бундан бир неча йил аввал марҳум Анвар кори Турсунов ҳақидаги хотирига мақола ёзиб, унга "Эрта гуллаган донишманд" деган сарлавҳа қўйган эдим. Мақола хотибда бошқача сарлавҳа билан чиқди. Менинг сарлавҳам Анвар кори каби сал эртарок гуллаган Соҳибжонга буюрган экан. Бу гапда асло муболага йўқ. Биз ёш донишманд дўстимизни йўқотдик.

Шундай дейман-у, сарлавҳани ушбу мақола тепасига қўйим келмади. Хотирасига кўз тегмасин дейман-да.

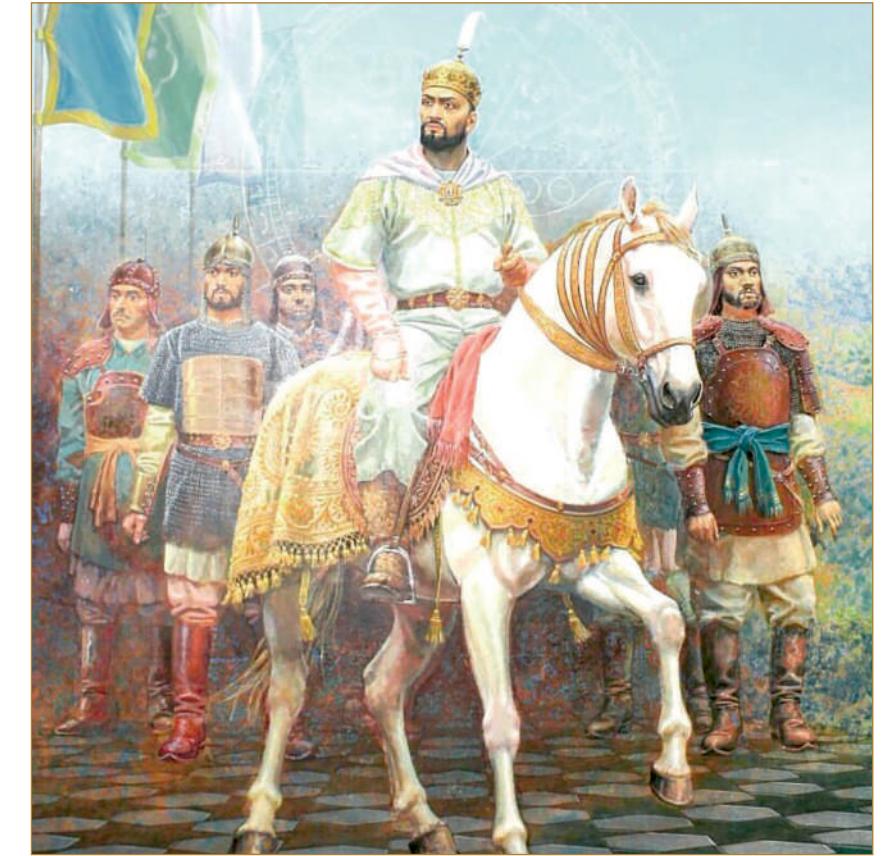
Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

## АДАБИЁТ ВА АБАДИЯТ

## "АМИР ТЕМУР АВЛОДИМАН, ХОҲ БЎЛСАМ-ДА ОЗАРИ"

"Менга Низомийнинг асарларини Навоийнинг она тилига, Навоийнинг асарларини Низомийнинг она тилига ўтириш баҳти насиб этди. Мен баҳтиёр эмасманми? Қаламнинг илоҳий кудрати билан ўзган асарларим ўзбек халқига манзур бўлса, мен ўзимни баҳти деб ҳисобламайманми?" деган эди Мақсад Шайхзода.

Озарбайжонда түғилган, Туркистонга сургун қилинган қаҳрамонимиз айнан мана шу тупрокда иззат-хурмат, шон-шуҳрат соҳиби ўлароқ ўзбек адабиётининг етук намояндасига айланди. Мақсад Шайхзода бир эмас, иккى марта сургун қилинган: биринчисида она Ватанидан Туркистонга, кейинги сида эса, кексалик пайтида ўзбекистондан Сибирга...



Мақсад Шайхзода 1908 йил 7 ноябрь куни Озарбайжоннинг кўхна маданият марказларидан бири – Ағдаш (Оқтош)да түғилган. У оиласининг тўнгич фарзанди эди. Ундан кейин яна тўрт гўдак дунёга келди. Отаси Масим ота, онаси Фотима ҳоним ҳам катта ўғиллари бошига не кунлар тушишини, Озарбайжондан ўзбекистонга бориб, катта шоубли бетишишини билмасди.

Мақсад илк сабоқни Оқтошда Муҳтор афандининг "Рушдий" мактабида олган. У ўсмирик пайтиларидан шеър ёза бошлаган. 1920–1925 йилларда Абдулла Шоик, Ҳусайн Жовид, Жаббор Афандизода, Мадина ҳоним Қиёсбейли, Жамолбей Жабробилбейли сингари ўз даврининг таникли зиёлиларидан сабоқ олади. 1925–1927 йилларда Дарбандда музаллимик қиласи ва Бокудаги педагогика институтида сиртдан таҳсил кўради. Бу ерда В.Маяковский, Нозим Ҳикмат сингари таникли шоирлар билан шоубли етишишини билмасди.

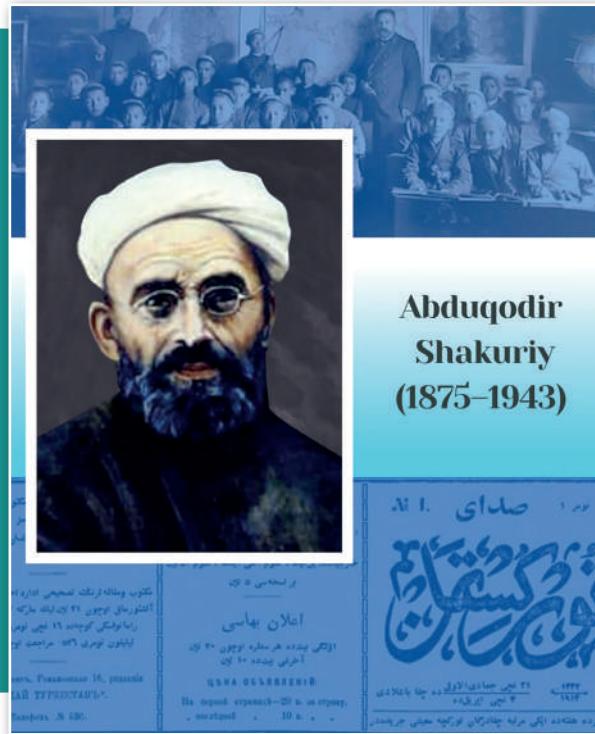
Мақсад Шайхзода Тошкентда ўзига бир қанча дўстлар, ҳамфирлар топади. Келгусида катта ёзувчилар қаторидан жой олган Faafur Ғулом, Ойбек, Абдулла Қаҳҳор сингари ёшлар билан танишиб олади. "Қизил Ўзбекистон", "Шарқ ҳаққати" ва "Ёш ленинчи" газеталаридан ишлайди. 1933–1935 йилларда шоир Ўзбекистон ССР Ҳалқ комиссарлари совети қосида Фан Қўмитасида аспирантурада ўқыйди. Пушкин номидаги тилда адабиёт институтидаги имтиядида олади.

1932 йилда шоирининг "Лойик сокчи", 1933 йилда "Ўн шеър", "Учинчи китоб", "Ундошларим", 1935 йилда "Республика", 1937 йилда "Янги даврон", "Ўн иккি", 1938 йилда "Байрам қўшиклари", 1942 йилда "Кураш нечун?", 1948 йилда "Ватан шеърлари" китоблари чоп этилади.

Шоир 1938 йилдан Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университетидаги дарс беришни бошлайди.

Адабиётниң "Жалолиддин Мангуберди", "Мирзо Улубек" фожиалари, "Оқсоқон" китоблари ёзувчилар томонидан катта қизиқиш билан қарши олинади. Айниқса, "Жалолиддин Мангуберди" фожиаси "ўзбек адабиётидаги мухим ҳодиса" сифатидан баҳоланган. Спектакль саҳнага кўйилган пайтда 36 ёшли Мақсад Шайхзода жуда катта шон-шуҳрат қозонади.

Мақсад Шайхзоданинг дўсти, таникли актёр, "Жалолиддин Мангуберди" драмасида бош ролни ижро этган Шукур Бурхонов шундай ёлади: "Шайх актёрни танилини таҳсилади, табиий яхширикни мавжудлаштириб, ҳориҷида афандини олди, таркиби киритади, ўзаро алоқалар тили мақомини рус тилини ғалабайла бошлаганди. Бунга айрим ҳукumat маъмурлари ҳам єтироҳ билди, Дарбандда музаллимик қиласи ва Бокудаги педагогика институтида ўзбек мактабида сингари танилини таҳсилади. Бу яхширикни мавжудлаштириб, ҳориҷида афандини олди, таркиби киритади, ўзаро алоқалар тили мақомини рус тилини ғалабайла бошлаганди. Бунга айрим ҳукumat маъмурлари ҳам єтироҳ билди, Дарбандда музаллимик қиласи ва Бокудаги педагогика институтида ўзбек мактабида сингари танилини таҳсилади. Бу яхширикни мавжудлаштириб, ҳориҷида афандини олди, таркиби киритади, ўзаро алоқалар тили мақомини рус тилини ғалабайла бошлаганди. Бунга айрим ҳукumat маъмурлари ҳам єтироҳ билди, Дарбандда музаллимик қиласи ва Бокудаги педагогика институтида ўзбек мактабида сингари танилини таҳсилади. Бу яхширикни мавжудлаштириб, ҳориҷида афандини олди, таркиби киритади, ўзаро алоқалар тили мақомини рус тилини ғалабайла бошлаганди. Бунга айрим ҳукumat маъмурлари ҳам єтироҳ билди, Дарбандда музаллимик қиласи ва Бокудаги педагогика институтида ўзбек мактабида сингари танилини таҳсилади. Бу яхширикни мавжудлаштириб, ҳориҷида афандини олди, таркиби киритади, ўзаро алоқалар тили мақомини рус тилини ғалабайла бошлаганди. Бунга айрим ҳукumat маъмурлари ҳам єтироҳ билди, Дарбандда музаллимик қиласи ва Бокудаги педагогика институтида ўзбек мактабида сингари танилини таҳсилади. Бу яхширикни мавжудлаштириб, ҳориҷида афандини олди, таркиби киритади, ўзаро алоқалар тили мақомини рус тилини ғалабайла бошлаганди. Бунга айрим ҳукumat маъмурлари ҳам єтироҳ билди, Дарбандда музаллимик қиласи ва Бокудаги педагогика институтида ўзбек мактабида сингари танилини таҳсилади. Бу яхширикни мавжудлаштириб, ҳориҷида афандини олди, таркиби киритади, ўзаро алоқалар тили мақомини рус тилини ғалабайла бошлаганди. Бунга айрим ҳукumat маъмурлари ҳам єтироҳ билди, Дарбандда музаллимик



Бошланиши 1-саҳифада.

Шу сабабли мактабдор ўз мактаби манзилгоҳини тез-тез ўзгаририб, кўчиб юришга мажбур бўлади. Бирок мактаб айнан болаларни тезда саводхон қилиш жиҳатидан, юксак даражада диний ва дунёйи билим берасида, балки бутун Туркистонда маълуму мажбур ёди.

Мўмин Фаттоевнинг "Атоғи педагогагоримиз" китобида ёзилишича, 1923 йил Абдуқодир Шакуриноми 20 йиллик фаолиятининг эътирофи сифатида "Правда" газетасида сабиқ итифоқдаги 27 нафар энг илғор педагог қаторида санаф ўтилади. Уларнинг ўн бештаси эъзозланни, турли мукофотлар берилади, жумладан, Абдуқодир Шакурига ҳам. 1926 йили "Маориф ва ўқитувчи" журналининг "Таржима хол" руқнида босилган Турсунлунинг "25 йиллик педагог" мактоласида: "Чорак асрлик педагогимиз Шакурига биз кўп нарсалар қисқасиз арзидир. Шакурининг хизмати бутун бошқачадир. Шакурига 25 йил амалда ишланаётган. У ўз ишининг меваларини бизга тақдим эткан, яна этмакдайдир. Замонида ҳеч бир очик фикрли, Самарқандонинг хеч бир жадиди бу қадар таҳдид этмалаган, ранжитилмагандир. Чунки унинг мактаби янги, саводли, билимли, онгли кимсалар етишидиду. У ҳар йил хурофот ва нодонлик ўрдусининг олдига янги кучлар тайёрлаб тизди", деган муҳим фикрлар баён қилинади.

Бу эътироф мулаллимнинг обрӯз этиборига муносиб ёди, албатта. Аммо биздаги тасаввур мустабид тузум Шакурини ардоқлаган, мукофотлаган, хурмат-иззатини жойига кўйган тарзида қотиб қолиши аспо мумкин эмас. Мукофотлаган ҳам, бир кун келиб қон қақшаттан ҳам. Фактлар ўқардир. Ҳақиқат мудҳиш манзараларни намоён қилидиган далиллар сунъий шоҳона либоспарни күш кўрмайди.

Собиқ ГПУ хужжатгоҳида П-13856-рақами – Абдусаидов Қ.Х. ва бошқалар" деган иккى жилдан иборат хужжатлар таҳлами сакланади.

Ундан терговга тортилган Қози Ҳайдарбек Абдусаидов, Топпелди Раҳмонбердиев, Абубакир Абдулхайров, Абдуазиз Абдуғафаров, Камолиддин Ҳусанов, Мирзахўжа Үринхўжаев, Рожий Назретдинов, Тўлабой Жўрабоев, Султон Ҳақбердиев, Зайнiddин Назретдинов каби шахслар қаторида ўн биринчи бўлиб Абдуқодир Шакурига доир ҳужжатлар ҳам ўрин олган.

1937 йилнинг 5 август куни кичик лейтенантлар – Хотяков, Афансьев имзолари билан Абдуқодир Шакуриноми 20 йиллик мактаби олди. Бирок мактаби олди – Абдуқодир Шакурига 1937 йили татар зиёлиси Салоҳиддин Мажидий томонидан очилган. Шакурий шу мактабни бориб кўрган – Б.К.) ўн кун давомида мактаб билан танишдид. Самарқандга келиб Ражабамин махалласида мактаб очдим. Бу Са-

# МУАЛЛИМ ШАКУРИЙ ИЗТИРОБЛАРИ

айбланиб, уни ҳибсга олиш тўғрисида қарор чиқарилади.

Муддиҳи "учлик"нинг тартибида биноан 1937 йил 7 август куни бўлган терговда Шакурий ўз таниш-билишларидан 3-4 кишининг номини санаф беради.

Дарвое, расмий тергов баённомасида мулаллимнинг 1875 йили Ражабамин қишлоғига таваллуд топгани, ўша жода яшайдигани қайд этилган эди. Оиласвил шароитига доир маълумотлардан эса қўйидагиларни ўқимиз: хотини Муяссара 38 ёш, қизи Муаттара 18 ёш, ўғиллари – Тальят 16 ёш, Мидҳат 13 ёш, Рифъат 6 ёш, Нуҳзат 1 ёш. (Абдуқодир Шакурининг аэлодлари ҳозирда Самарқандда истиқомат қилиади. Мазкур рўйхатдаги ислам ҳуҗжатда қандай битилган бўлса, шундайлигича олинди – Б.К.).

Мулалим иккичи марта 1937 йил 29 август куни тергов қилинади. Тўғриси, ҳуҗжатларга қараб бу маҳфий жараённинг икир-чиқириларини тўла-тўқис тасаввур этиш қийин, аммо нималарнидир сезиш мумкин. Ҳар холда ҳақиқат учкунларини, айрим манба-далиллар аҳамиятини назарда тутган ҳолда ўша кундаги нисбатан батағиси ёзилган савол-жавоб жараённи азиз ўқувчилар ҳукмига ҳавола килиш ўрнини деб билдик:

– Сизнинг отангиз ким? Унинг томорқаси қанча эди ва унда ким ишлабсан? Отангиз қаҷон вафот этган?

– Менинг отам мулла-имом эдилар, 20 танобча ери, сизири, отлари бор эди. Аммо уларнинг сонини ҳозир эслам олмайман. Унинг ерига кимлар ишлов берганни ҳам эсимда ўй.

Отам – 1884 йили, ўяни мен 9 ўшадалик пайтимда вафот этган.

Онам – бибихалфа мусулмон мактабида мулалим эди. Мактабни ўз ўйимизда очган. Унда ёз ойлари 70 та, қишида 30 та бола таҳсил оларди. Онам 1914-1915 йиллари (ҳуҗжатда негадир шу тарзда ноаини ёзилган – Б.К.) вафот этди.

– Сиз инклибдан олдин ва ундан кейин нима билан машғул бўлгансиз? Сизнинг томорқангиз – хўжалигингиз қандай эди?

– Мен аввал онамдан таҳсил олдим. Сўнгера Тиллакори ҳамда Орифзинбой мадрасаларида ўқидим. Мусулмонча ўрта маълумот олгач, Самарқандда маърифатчи мактаби очишига қарор бердим ва шу мактабда Қўйонга бордим. У ерда Шакур Осиёдаига ягона – биринchi жадид мактаби бор эди. (Бу мактаб 1898 йили татар зиёлиси Салоҳиддин Мажидий томонидан очилган. Шакурий шу мактабни бориб кўрган – Б.К.) ўн кун давомида мактаб билан танишдид. Самарқандга келиб Ражабамин махалласида мактаб очдим. Бу Са-

марқанд бўйича биринчи, Ўрта Осиё бўйича иккичи жадид мактаби эди. Ҳуллас, мен Самарқанддаги биринчи жадид мактабининг ташкилотчиси эдим. Мактабда 150 тана бола таҳсил оларди. Томоркам ўй эди.

Инклибдан сўнг уч таноб богим, бор сизир-бузоқ ва битта эшагим бор эди.

– Мактаб очгандан сўнг сиз яна қаэрларга бордигиз?

– Мен мактабни очганимдан сўнг 1903 йили Оренбург, Қозон шахарларига, 1911 йили Туркияning Истанбул шахрига бордим. Истанбулда иккя ярим ойча туриб жадид мактабларида ўқитиш тартиботи билан танишдим.

Шу ўринда мулаллимнинг хос шоғирдларидан Вадуд Махмуд қаламига мансуб Абдуқодир Шакурининг Истанбул сафари билан боғлиқ хотини яна ёдга олиш зарур. Мулалим Истанбулда туркестонлик талабалар билан, жумладан, аллақачон машҳур бўлиб улугран Абдурауф Фитрат билан танишади. Юртига қайтишда унинг "Сайҳа" шеърлар маъмунидан бир неча ўн донасини чопонининг астари орасига жойлаб, чор маъмурларига сезидирмасдан чегарадан олиб ўтади. Мулалимнинг шу саъй-ҳарқати туфайли "Сайҳа" Туркистон талабалари ҳамда зиёлилари орасида кенг тарқалади. Мулалимнинг маърифатпаварлар жосратига таҳсис айтамиз ва бир оз тин олиб, яна тергов ҳуҗжатларига қайтади.

– Менга кўйилган айбларни мутлақа тан олмайман...

Савол-жавоблар охирида мазкур терговнома "айблор" сўзларидан тўғри ёзилгани ва ўрисига тўғри таржима этилгани хусусида Абдуқодир Шакурининг арабий имлодаги имзоси бор. Сўнгра кичик лейтенант, тергови Хотяков имзо кўйди.

Мазкур савол-жавоблардан тергов жараёндаги муҳитни тасаввур этиш унча қийин эмас. Бироқ оқ қозога силлиқ ёзилган, ҳақиқатни паст-баланд турли даражада ифода этиган бор ҳуҗжатларда бир жиҳат бор – муҳтарам жадид мулалими ўзига кўйилган айбларни тан олган эмас.

Тергов жараёндаги муҳитни тасаввур этиш унча қийин эмас. Бироқ оқ қозога силлиқ ёзилган, ҳақиқатни паст-баланд турли даражада ифода этиган бор ҳуҗжатларда бир жиҳат бор – муҳтарам жадид мулалими ўзига кўйилган айбларни тан олган эмас.

– Менинг отам маърифатчи мактабим 1925 йилгача фаолият кўрсатди, сўнг ёпилди. Шаҳар маориф бўлгими очишига таҳсил олди. Кейинчалик мен боғонлик билан шуғулландим. Уч таноб богим бор. Богда ўзим ишлайман. Ҳар йилги мавсумда ёрдамчи ҳам ёллайман. 1937 йили менинга бомгим Аллаберди Маевлонберdiev ишлабсан. Меваларни бозорда ўзим сотаман.

Демак, Шакурий домла умринг ўша машъум онларига қадар узлуксиз мулалимнинг қилган эмас. Балки жисмоний меҳнат билан машғул бўлган. Эн-юрт бошига, зиёлилар фаолияти устига бало-қазодек ёпирилиб келган ва зулм-зўравонлик асосида ўзини мустаҳкамлаётган советлар хўзумати-сталинизм сиёсати шакурийларнинг жадидона фаолияти ва умуман эркин нафас олиши учун имкон бермайди. Бу тарихий ҳақиқат. Зотан, Шакурий мулалимнинг "аксилиңқи-бўлиб ҳаракатлари" 1937 йилнинг ўзига келиб пайдо бўлиб қолмади. Ҳуҗжатларнинг гувоҳлик беришича, махсус тайинланган "кўз-кулоқ"лар 1923-1924 йиллардан бошлабок мулалимнинг ҳар бир боғсан қадами юзасидан керакли ташкилотларга мавълимот етказиб турди. Маълумотлар Шакурий домлага доир таҳламлардан ўрин олаверган ва ҳатто сабиқ ўқувчилари билан бўлган муносабатлар, гапгаштак меҳмондорчилик ёхуд зиёфатлар ҳам "кўз-кулоқ"лар назаридан четда қолмаган.

– Сиз сабиқ ўқувчиларингиздан кимлар билан қандай алоқада бўлгансиз?

– Собиқ талабалариминг ҳеч бури билан ҳеч қандай алоқам ўй. Ким билан учрашсан, саломлашаман, холос.

– Ҳамроқулбек Ражабов ва унинг оиласи билан боғлиқ муносабатларингиз тўғрисида сўзланг.

– Ҳамроқулбек Ражабов ва шакурий мактабимда ўқиган, менинг тарбияланувчим. Бироқ ҳозирги кунда у билан ҳам ҳеч қандай алоқам ўй. Менинг билишимча,

Ҳамроқулбек босмачиларга бошлилик қилиган, бу ҳаракатга барҳам берилгач, Афғонистонга қочиб ўтган. Бундан бошқа нарсани билмайман.

– Сиз аксилиңқи-бўлиб, миллатчилик ташкилоти "Миллий Иттиҳод"га қаҷон киргансиз ва сизни бу ташкилотга ким жалб қилиган эди?

– Мен "Миллий Иттиҳод" аъзоси бўлган эмасман, менинга ташкилотга ким жалб қилимаган ва ҳамто мен бу ҳақда эшитмаганман.

– 1937 йил 7 августда қабул қилинган қарорда сизга қўйилган айблорлар бўйича ўзингизни айблор ҳисоблаётгизми? (Бу қарорда Шакурий аксилиңқи-бўлиб миллатчилик ташкилоти "Миллий Иттиҳод" аъзоси, антисовет тарғиботчи сифатида ўзССР Жиноят кодексининг 66-моддаси 1-банди бўйича айбланди – Б.К.).

– Менга кўйилган айбларни мутлақа тан олмайман...

Савол-жавоблар охирида мазкур терговнома "айблор" сўзларидан тўғри ёзилгани ва ўрисига тўғри таржима этилгани хусусида Абдуқодир Шакурининг арабий имлодаги имзоси бор. Сўнгра кичик лейтенант, тергови Хотяков имзо кўйди.

Мазкур савол-жавоблардан тергов жараёндаги муҳитни тасаввур этиш унча қийин эмас. Бироқ оқ қозога силлиқ ёзилган, ҳақиқатни паст-баланд турли даражада ифода этиган бор ҳуҗжатларда бир жиҳат бор – муҳтарам жадид мулалими ўзига кўйилган айбларни тан олган эмас.

Кейинги тергов 1937 йил 29 октябрь куни мулалим бор-йўғи учта савол асосида қисқа тергов қилинади. Қандайдир сирларни ўзинганини ва "Миллий Иттиҳод"-га аъзолигини бўйинга кўйимоқи бўлишиади. Мулалим барчасини қатъий турли рад этади. Терговчи "Миллий Иттиҳод"чилар билан расмга тушганинг рўяқ қилиди. Мулалим ўрнини, ишорали, мантиқи жавоб беради. Ҳақиқатан ҳам ким билб յирибди расмга тушаётган бир гурух қишилар орасидан қайси бири "Миллий Иттиҳод"чи эканлигини?

Кейинги тергов 1937 йил 29 октябрь куни бўлиб ўтади. Терговчи энди Абдуқодир Шакурига "1935 йили сизнинг ўзингизда аксилиңқи-бўлиб Қози Ҳайдарбек Абдусаидов иштирокида аксилиңқи-бўлиб махсус мажиси бўлиб ўтган", деди. Мулалим бу даъвони тан олмайди. Исли тилга олинган шахс билан кейинги йиллари боғдорчилик масалалари юзасидан сонгларни сухбатлашганини айтади. "Советларга қарши бўлгансиз, турли тарғибот-ташвиқот ишлари олиб боргансиз" мазмунидаги айбларни ҳам бўйича олмайди.

Бироқ бу инкорлар бефойда бўлган. Чунки "учлик" ишни аллақачон пишишиб қўйган: мулалим барибири "айблор" эди.

Хуллас, ҳуҗжатлардаги ҳақиқат шуки, ўз ёз-юртингизнинг фарзандлари келажаги учун жон чеккан мулалим Абдуқодир Шакурий охир-оқибат НКВД "учлик" комиссиясининг 1937 йил 21 ноябрдаги мажлиси қарорига биноан аксилиңқи-бўлиб фаолияти учун ўн йил муддатга озодлиқдан маҳрум этилади.

&lt;p



## ТАРМОҚЛАРДА НИМА ГАП?

Бугун бир юмуш билан кўчага чиқдим. Манзилмiga этиб олиш учун йўналиши таксига ўтирам. Автомобиль салонини ёқимли ва қимматбаҳо атири ҳиди тутиб кетган, шофёр ёнида ўртаёш, чиройи аёл ўтирад, бир гапириб ўн куларди.

— Эх, ука, қаранг, мана сиз ҳам сездингиз атиrimинг ҳиди ширинлигини, дўкондаги сотувчи йигит ҳам роса комплимент қилди. “Кўғирчоқни бепулга олиб кетаверинг, набирангиз, буви, деб мурожаат қилмагунча буви эканингизи ҳам сезмабман”, дейдия, тушмагур. Ҳа-ҳа-ҳа-ҳа. Вой, кул-



“Буви ва набира”. Ўзбекистон ҳалқ рассоми Абдулҳақ Абдуллаев. 1960 йил.

## КАТТАЛАР ИБРАТИ

гидан ўзимни тиёлмаяпман. Қайга борсан, одамларни лоп қолдириб юрамизда, тўғрими, Лолажон, – дея орқа ўриндиқа ўғирлгандинагина мендан бироз нарироқда кўғирчоқ ушлаб ўтирган қизалоқни кўрибман.

Бошим шунчалигам айланбид қоладими, а? Орқа ўриндиқа чиқиб, ёнимдаги 4-5 яшар қизчани сезмасам-а? Таажжубланишга улгурмасимдан бир пайт қизалоқ тилга кирди:

— Мани бувим – энг гўзал аёл. Улар билан бирга юрсам ҳамма амакилар шундай дейишади. Сочлари чиройли, юзлари тиник. Мана катта бўлсам шунақа гўзал бўламан. Бувим-чи, маниям салонга олиб борадилар...

Тўғриси, нима деяримни билмай лоп эдим. Йўл узоқлигигами, бир гапириб ўн куләтган аёл, тинимиз хушомад қуләтган таксиҷи, кичкинагина орзулари бир олам қизалокнинг гаплари гўё узоқдан келётгандек эшитилар, кўз ўнгимда ўзимнинг 4-5 яшар пайтларим гавдалана бошлади.

...Бувим қаергадир отланаётгандарини кўриб, мен ҳам эргашдим. У ёнларидан ўтдим, бу ёнларидан. Ахидри, кўндилар.

— Келин, биринчи сиз кийининг унда (бувим нимагадир бизни “сиз”лаб гапириди), – деб кўйлагимни олиб чиқдилар. Биринчи кийиниб олганингами, энди сабрискалик билан бувим тайёр бўлишини кутардим. Кутганим сари, вақт сенинглайдан бўларди. Бувим атайин битта-битта кийинар, мен сиз бетоқатлик билан кутардим.

Бувим шошилмагайни ўзлари тиккан, кенг бичимли, енги ва этаги узун, тик ёқали кўйлакларини олди. Оёкларига маҳси кийиб, кўйлак устидан нимча ташлагач, бошпаридаги уйда ўраб юрган кичиғ рўмолларини ечиб, кўчалик кичиғ рўмолни орқадан боғлаб ўрадилар. Кейин ундан бироз каттароқ рўмолни иягидан боғлаб, устидан дока рўмол, уни устидан эса катта тўртбурчак

ялакни ташлаб олдилар.

Мен учун асрлардай чўзилган кийиниш маросими турагач, йўлга тушдик. Йўл-йўлакай, бувим, эркак кишига кўзим тушса, огохлантиришимни бир неча марта тақрорлади. Бир пайт бигза қарама-қарши томондан иккита эркак келаётгани кўрнди.

— Буви, иккита эркак келаляти, – дедим аста пиҷирлаб. Бувим ўша заҳоти кўпимдан тутиб бир четта тортдилар-да, ялаклари учун кўллари билан кўтариб, юзларини пана килганча, йўл четидаги девор томон ўғирлдилар. Шу бўйи, бояги эркаклар бизга яқинлашиб келиб, йўлнинг нариги четидан ўтиб, 15-20 қадам узоқлашмагунича кутиб турдик.

— Буви, нимага улардан яшириниб турдик ўзи? Улар ёмон одамми? – деб бидирпайд кетдим.

— Ҳа ўғ-а, болам. Шунчаки, бегона эркакни рўпарасида қадам босиш нокулат. Шунга четга чиқиб тура қолдим. Бу – бизнинг одобимиз, болам. Қаҷон, рўпарангиздан эркак киши чиқиб қолса, унга қараб турт юрманд. Бир четга ўтиб туринг, ўтиб кетсин. Кейин бемалол кетаверасиз, – деб эринмай насиҳат қилди. Шу алфозда йўл бўйи эркак киши учраса, орка ўгириб тўхтаб, ўтиб кетса, юриб манзилимизга етдик.

Бувимнинг ўғитларига ҳаётим давомида қанчалик амал қила оляпман, билмадим. Аммо, бувимни эсласам ширин эркалашлари, ҳар гапларига мақол кўшишлари, гаройиб хикояю ривоятлари, кулоқларимда жаранглайди. Ҳокисорлик билан қадам ташлашлари кўз ўнгимда гавдаланди.

Ёнимдаги қизалоқ-чи? Балки у бувимнинг ҳозирги ҳаракатларини тақрорлар, балки йўқ. Лекин унинг хотирасида бувиси худди шу ҳолда қолиши аниқ. Бу яхшими ёки ёмон? Билмадим... Билмадим...

Гавҳар НАСРУЛЛОХ,  
Фейсбуқ

## МУЛОҲАЗА

# “ПСИХОЛОГИК КИНДИК”

ёхуд болаларнинг ота-онага кўр-кўронна қарамлиги мақбулми?



Таҳририятимизга мурожаат қилган қаҳрамонимиз бошидан ўтганларини ҳикоя қилиб, арзимаган гап-сўзлар, мишиш муаммолар билан оиласлар бузилаётгани, болалар тирик етим қолаётгани ҳақида ёзишишимиз илтимос қилди. Унинг айтишича, қайнонаси турмушларини бузган. Эри онасининг қистовига кура у билан ажрашишга мажбур бўлган. Вазиятни тўлиқроқ тушуниш, ёритиш учун қолган иккала томон билан телефон орқали боғландик.

## ШАХОДАТ (келин):

— Шу оиласга келин бўлиб тушганимдан буён инсон боласига қилинадиган муомала, меҳр-шафқатни кўрмадим. Аслида ҳамма муаммолар тўйдан олдин бошланган эди. Бўлгуси қайнонаам уруш-жанжал билан ота-онамга кераксиз сардолар килдирган. Текинеа келган мебелу гилам, пардалар ёқмай: “Орзу-хавасиниз ўйум?” дега ҳамто тўйумиз куни ҳам айюҳннос солганди. Қуёв бўлмиш эса мум тишлаб сукут сақлаган. Тўй ўтгач ҳаммаси изига тушиб, “кўрмаган-дек” бўлиб кетишимиз шошонгандим. Қолаверса, онам нукул бошқаларни мисол келтириб, уларда ҳам шундай бўлганини, тўй арафасида иккি томон жанжаллашиши табиий ҳол эканини тақрорларди. Афсуски, кутганимдай бўлмади. Ўтирасам ўлоқ, турсам сўлоп – бирор қилған ишим қайнонаамга ёқмасди. Ҳовли супурсам ҳам уларнинг кўнгли тўлмасиги уялмайсанми”, дейдий. Ахир онам: “Ё хотининги, ё мени танла. Талогини бермасан, оқ қиламан, берган сутимга розимасман”, деб шарт кўйди. Шу пайтгача онамнинг айтганини қилиб кам бўлмадим. Қандай қилиб, волидамга кўп вақтида ултурмагани, болаларимга кўп вақт ажратганим, онам ийгин-

ларга яхши дастурхон қилиб келмагани учун тез-тез жанжал бўларди. Қайнонаам нукул ўзи келин қилмоқчи бўлган қизларни мақтаб гапирав, мени пастга урадби, “барибир яшашга кўймайман”, дерди. Турмуш ўтргодим бир-ички марта арагашаган, аммо фойдаси бўлмаган. Аслида, у онаси чизган чизигидан чиқолмасди, худди ёш гўдакдай тобе эди. Энг аламлиси унга ҳамма нарса барибир – ажраша ҳам, яшаса ҳам фарқи ўй. Бир куни қайнонаам ўйда бўлмагани учун хўжайнимдан рухсат олиб онамни кўришга бордим. Шу баҳона билан хайдеб ўборишди. Бу сафар қайтиб бормадим, ўзлари олбиз кетишимиздан рухсат олиб онамни кўришга бордим. Эрининг топганини қўнглига совуради. Кунда онасини киёсатни қатнайди, онаси ёғап ўргатиб, хаёлини бузади. Мана энди бемалол ўтираөрсан онасининг олдида. Қариндошлар: “Арапашам, иккি ёш бир-бирини тушунса бўлди”, дейдий. Нега энди индамай кўяверарканман, бекорга ўғил боқиб, қатта қилдимми? Қелин, аввало, менга ёқиши керак. Ўғлим билан яшаш-яшамаслигини менинг ҳал қиласман. Керак бўлса, яна ўлантираман.

## БОТИР:

— Боши берк қўчага кириб қолдим. Бир томондан МИБ тўлланмаган алимент қарзларини кистаса, бир томондан онам бу келинидан ҳам айб топганини топганди. Болаларимни жуда согина-ман. Аслида Шаҳодат билан ҳам ёмон яшамаётгандик. Бирор марта сўзимни иккиси қилмаган. Факат онам билан тил топишолмади. Қўча-кўйда ҳам бош қўтариб юролмай қолдим. Ошна-оганиларим “болаларини етим қилишига уялмайсанми”, дейдий. Ахир онам: “Ё хотининги, ё мени танла. Талогини бермасан, оқ қиламан, берган сутимга розимасман”, деб шарт кўйди. Шу пайтгача онамнинг айтганини қилиб кам бўлмадим. Қандай қилиб, волидамга оқ бўламан. Ахир у дунёю бу дунём кутиб кетади-ку!

## ҚАЙНОНА:

— Тенг-тенги билан – тезак қолиб билан, деб бекорга айтишишмаган экан. Ўзи бошидан ўша ивирсиқа қўнглим чопмаган. Ўглимага ёқи-ку, ўзимга ўхшатиб тарбиялаб оламан, деб ўйлагандим. Беш йилда ҳам ўзгармади. Имиллаб иш қиласди, на оқатида маза бор, на қилган ишида унум. Индамасан ўн бўйи болага қарайди. Биз ҳам бола бокқанмиз. Эрта-ю кеч болалар боғчасида ишлаб, ўзимиз емай-ичмай минг машаққат билан қатта қилдик. У жоновор уйим-жойим дейди. Эрининг топганини қўнглига совуради. Кунда онасини киёсатни қатнайди, онаси ёғап ўргатиб, хаёлини бузади. Мана энди бемалол ўтираөрсан онасининг олдида. Қариндошлар: “Арапашам, иккиси ёш бир-бирини тушунса бўлди”, дейдий. Нега энди индамай кўяверарканман, бекорга ўғил боқиб, қатта қилдимми? Қелин, аввало, менга ёқиши керак. Ўғлим билан яшаш-яшамаслигини менинг ҳал қиласман. Керак бўлса, яна ўлантираман.

Фонда “психологик киндиқ” атаси мавжуд. Бу ота-она ва фарзанди ўтасидаги руҳий, хиссий боғлиқини, қарамлигини аংগатади. Бола туғилганидаёт, киндиқ кесилади ва онадан ажралади. Етук эшаси тарбиялаш учун “психологик киндиқ”ни ҳам гўдакликаёт ўзи зарур. Акс ҳолда, дилбандимиз ўз фикрига эга бўлмаган, ҳаётда ўрнини топломайдиган инсон бўлиб улгагди. Ҳалқимизда азал-азаддан ота-онанинг кўзига тик бўқаслик, сўзини иккиси қиласлик каби қадриятлар шаклланган. Аммо ўғил-қизларни кўлдай бошқарлиш, манкурт қилиб тарбиялаш анъана эмас, аксинча бизга бегона бўлган қабиҳлик, хожиҳлик, қалта-фаҳмлиқидир. Сиз-чи, сиз қандай фикрдасиз, азиз газетхон?

Муассар ИБРОХИМОВА

Бош мұхаррир:

Иқбод Мирзо

Бош мұхаррирнинг  
бірінчі ўринбосари:

Хумоюн Ақбаров

Масъұл котиб:

Шұхрат Азизов

Навбатчи мұхаррир:

Гулчехра Умарова

Саҳифаловчилар:

Эркін Ѓегоров

Нигора Тошева

Таҳририягта юорилган  
мақолалар мұаллиғига  
қайтарилмайды ва улар  
юзасидан изоҳ берилмайды.

Газета 2023 йил 26 декабрда  
Ўзбекистон Республикаси  
Президенти Администрацияси  
хузуридаги Ахборот ва оммави  
коммуникациялар агентлиги  
томонидан 195115 рақам  
билан рўйхатга олинган.

Кирил ёзувидағи адади – 5 867  
Лотин ёзувидағи адади – 11 914  
Медиа кузатувчилар – 19 015

Буюртма: Г – 939

Ҳажми: 4 босма табоқ, А2.

Нащр кўрсаткичи – 222.

Ташкиллар учун – 223.

1 2 3 4 5 6



Манзилимиз:  
Тошкент шаҳри,  
Шайхонтох